

ГУКАВЫЯ СРОДКІ МОВЫ

Н.С.Старжинская, Д.Н.Дубинина

Мінімальнай вымаўленчай адзінкай з'яўляецца *склад*. Склад не мае самастойнага значэння, але мае пэўныя вымаўленчыя прыметы. Яго можна вылучыць у гукавой плыні на аснове вымаўлення. Склады ўтвараюцца з гукаў, якія спаяны паміж сабой самым цесным чынам, паколькі ў складзе апошняга фазы папярэдняга гукі накладваецца на першую фазу наступнага за ім гукі. Таму раздзяліць іх пры ўспрыманні склада або слова да спецыяльнага навучання гукавому аналізу слова дзіцяці даволі цяжка.

Гукі – гэта мінімальныя, не члянныя ў гукавой плыні моўныя адзінкі, якія складаюць гукавую матэрыю мовы. Самі па сабе гукі, як і склады, аніякіх значэнняў не выражаюць. Калі вымавіць, напрыклад, паасобку гукі [у], [к], [ж], ніхто іх не зразумее. Але дастаткова гэтыя ж гукі вымавіць разам і ў іншай паслядоўнасці, становіцца зразумелым слова “жук”.

◀ Якую ж ролю адыгрываюць гукі ў нашым маўленні?

Гукавыя сродкі мовы прынята разглядаць у трох аспектах: функцыянальным, акустычным і артыкуляцыйным.

Гукавыя сродкі маюць дзве функцыі. Першая – *перцептыўная*, або функцыя ўтварэння і ўспрымання значымых моўных адзінак. Адэкватнае ўспрыманне маўлення забяспечваецца маўленчым слыхам (які ўключае рытмічны, інтанацыйны і фанематычны слых). Другая функцыя гукі – *сігніфікатывая* (адрознівання значымых моўных адзінак). Калі ў слове замяніць, дадаць або прыняць хоць адзін гук, атрымаецца ці новае слова, ці бязглузіца: дом – сом; дом - дам – дым, стол-столь, рот-крот).

Акустычны аспект вывучэння гукавых сродкаў мовы разглядае іх фізічную прыроду: вышыню, гучнасць, тэмбр голасу.

Гукі ўтвараюцца ў выніку работы (*артыкуляцыі*) органаў маўлення. У складзе артыкуляцыя аднаго гука аказвае ўплыў на артыкуляцыю другога. На ранніх этапах антагенезу гэтая з’ява праяўляецца асабліва яскрава з-за недасканаласці будовы маўленчага апарата дзіцяці.

У кожнай мове вылучаецца група асноўных базавых гукаў - *фанем*, з дапамогай якіх адрозніваюцца паміж сабой словы і іх формы. Гукі, якія рэальна вымаўляюцца чалавекам, але не змяняюць значэння або формы слова, называюцца адценнямі фанем. Так, чалавек можа злёгка расцягваць галосныя пры вымаўленні слова, картавіць пры вымаўленні гука “р”, але гэтыя артыкуляцыйныя хібы не ўплываюць на значэнне слова.

Усе гукавыя сродкі мовы падраздзяляюцца на дзве вялікія групы: *лінейныя* гукавыя сродкі, якія ў маўленні разгортваюцца ў часе (гук, склад, слова і г.д.), і *надлінейныя* (вышыня, сіла голасу, рытм, тэмп маўлення, паўзы і г.д.). Надлінейныя гукавыя сродкі як бы накладваюцца на лінейныя, забяспечваючы іх функцыянаванне ў залежнасці ад ўмоў сітуацыі зносін.

◀ *Што значыць засвоіць гукавую форму мовы?*

Каб засвоіць гукавыя сродкі мовы, неабходна, па-першае, навучыцца ўспрымаць лінейныя і надлінейныя фанетычныя адзінкі ў адпаведнасці з нормамі мовы, па-другое, прадучыраваць усе ўказаныя адзінкі таксама ў адпаведнасці з моўнымі нормамі. Такім чынам, працэс засвешвання дзіцем гукавой сістэмы маўлення ўключае: развіццё маўленчага слыху; авалоданне правільным вымаўленнем гукаў і слоў.